

Jämtland Härjedalen Fäbodkultur och utmarksbruk (JHF)

Mail jhf@fabod.nu

Jörgen Tyrebo, ordförande

Mail jorgen.tyrebo@fabod.nu

Webbadress

<https://fabod.nu/>

programenheten, SJV

Paulina Lidevi, EU-

paulina.lidevi@jordbruksverket.se

Synpunkter och förslag från JHF till arbetet med utformningen av fäbodstöden

Här kommer våra synpunkter och kommentarer med anledning av det dialogmöte som genomfördes den 2 september av Jordbruksverket och ett antal berörda parter. Vi har nu också tagit del av de slutförda anteckningarna (251024) från detta möte. Vi får tacka för möjligheten att ta del av informationen och att medverka vid detta möte då vi inte haft denna kontakt och inblick i dessa frågor tidigare. Vi har nu anledning att lyfta fram följande synpunkter och förslag ur vårt perspektiv på den aktuella framställningen.

1. Vi emotsätter vi oss försämringar i förhållande till nuvarande modell för fäbodstöden och vi förordar att denna grundmodell ska kvarstå.

Som vi uppfattar förslaget är ett alternativ att små besättningar får högre ersättning än i dag och stora lägre. Enligt vår bedömning drabbas då generellt ett antal större näringsdrivande djurföretag negativt av föreslagna förändringar. Av dessa djurföretag finns uppenbarligen också den större andelen inom Jämtland Härjedalen. Detta är också de verksamheter som idag förvaltar huvuddelen av utmarksbetet i de traditionella fäbodområdena. Att i detta skede dra undan ekonomi för dessa djurföretag är inte försvarbart. Vare sig vad gäller möjligheterna att bibehålla dessa enskilda djurföretag, vad gäller förvaltningen av den biologiska mångfalden i dessa områden, eller exempelvis vad gäller att bibehålla dessa grundläggande kulturarvsbaserade verksamheter som framtida utvecklingsresurser. Vi är förstas medvetna om den svepande kritik som ifrågasätter "stora dikobesättningar". Det finns enligt vår uppfattning generellt ingen grund för detta.

Varje betesdjur och djurföretag med utmarksbete har sin betydelse och sina möjligheter för framtiden inom det svenska fäbodområdet. Detta perspektiv ligger också i linje med Sveriges åtaganden inom CBD traditionell kunskap och sedvanebruk, vad gäller förvaltningen av biologisk mångfald och till de delar det berör betesdrift, djurhållning och annat relaterat naturbrukande inom fäbodkulturen och fäbodområdet. <https://sametinget.se/fokalpunkt>

Vi ser ingen motsättning till att införa en särskild ersättning för fäbodbrukare som bedriver mjölkproduktion. Vi vill också förorda en sådan lösning, men vi ser det kontraproduktivt om detta skulle gälla enbart för ett mindre antal djur. Arbeta och omkostnader ökar ju linjärt med antalet djur. Kulturarvet vilar också på vida större antal mjölkande djur på fäbodarna än vad vi har idag. Högre djurantal är en förutsättning för ökad företagsekonomisk stabilitet, och utökad djurhållning är

önskvärt för att förvalta kulturlandskapet och bäst förvalta den biologiska mångfalden genom att nyttja den flödande betesrersursen.

Det finns också anledning att tänka funktionellt vad gäller mjölkproduktionen, oavsett om det handlar om leveranstörsproduktion eller egen vidareförädling. Det förefaller rimligt att beakta behovet av tillräcklig produktion för att kunna utgöra underlag för hämtning eller investering i egen förädling. Det torde sannolikt handla om behov av åtminstone 25-30, upp till 50-60 mjölkkor.

Vi ser det angeläget att understödja ett synsätt där det enskilda jordbruksföretaget utgör basen för det enskilda fäbodbruket med huvuddelen av sin produktionsbesättning inom ramen för sin näringsverksamhet på fäboden och en åretrunt-baserad djurhållning. Det ligger i linje med kultur och tradition och det ger den naturliga verksamhetsbasen för att bibehålla kontinuitet vad gäller sedvänjor och levande kulturarv. Det harmonierar också med Unesco-beslutets intentioner att bibehålla de grundläggande dragen och den kulturhistoriskt formade basen för ett levande immateriellt kulturarv.

Vi vill dock inte utesluta möjligheterna för den ytterst småskaliga verksamheten med fåtal djur, tillfälligt inlånade djur, mindre arealunderlag, inom stängsel, eller snävt fokuserat på turistisk eller annan besöksverksamhet. Det kan också ha sin betydelse på marginalen som uppstartsföretagande, turistisk besöksattraktion eller annan pedagogisk verksamhet. Vi menar dock att sådana begränsade perspektiv och verksamheter inte kan utgöra norm och generell modell för framtidens fäbodbruk och vidmakthållande av en levande fäbodkultur.

Vi ser positivt på att utöka ersättningen för åtagandet "fäbod i bruk". I sig ger det ju också en relativ fördel för de som har färre djur. Detta är antagligen den bästa vägen att stimulera flera att återuppta fäboddrift om den etablerade modellen kvarstår, med detta som en utökad start- och grundersättning. På det sättet kan vi också understödja intentionerna med Unesco-beslutet.

Vi förordar att stödet för "särskild skötsel av fäbodbete" finns kvar. Som det principiellt fungerar enligt nuvarande modell så är det ju ett bra sätt att understödja kompletterande aktiva insatser för både kultur- och naturvärden på och i anslutning till fäboden. Att det idag uppenbarligen inte omfattar så stora arealer bedömer vi främst beror på att ersättningsformen är mindre känd hos fäbodbrukarna. Denna stödform ger dessutom kompletterande möjligheter för det enskilda företaget då dessa arealer är grundande för såväl gårdsstöd som kompensationsbidrag.

2. Fäbodbetestöden har urholkats sedan ganska många år. För att bibehålla den ekonomiska grunden för berörda djurföretag föreslår vi att fäbodbetesstödet generellt uppräknas. Det finns ju ett antal yngre företagare som tagit över och även investerat och det finns starka skäl att undvika drastiska försämringar i ekonomin som försämrar omsättning och därmed riskerar företagens fortbestånd.

Generellt så behövs ju faktiskt fäbodbetet som foderresurs i företaget. De ofta begränsande fodermarkerna i byarna var kulturhistoriskt och är även idag prioriterade för vinterfoderproduktion. Utmarksbetet i skogar och fjäll var i äldre tider en väldigt omfattande företeelse som nyttjades för i princip alla betesdjur. Det finns ofta inte tillgängliga arealer för permanenta hägnade betesmarker som motsvarar det betesbehov man har.

Vi ser det besvärande att vi ännu inte tillåtit diskutera fäbodstöden som del i ett helhetsperspektiv. För varje djurföretag gäller ju att de olika verksamhetsgrenarna summeras ekonomiskt. Årsresultatet och lönsamheten bestämmer generellt framtiden för företaget. Det vore logiskt och önskvärt att utformningen av fäbodstöden kan diskuteras åtminstone inom ramen för det samlade betesmarksuppdraget och andra relevanta faktorer för ekonomin i jordbruket. Återigen - vi motsätter oss alltså generella begränsningar för att reducera fäbodbruket till ytterligt småskaliga verksamheter med fåtal djur, tillfälligt inlånade djur, mindre arealunderlag, inom stängsel, eller snävt fokuserat på turistisk eller annan besöksverksamhet.

Vi vill exempelvis notera den ambition som kommer till uttryck i det pågående arbetet med naturrestaureringsförordningen, där den formuleras ambitionen att öka antalet brukningsenheter och antalet livsmedelsproducerande betesdjur även i Norrland.

Vi vill uppmärksamma att vid förra sekelskiftet fanns i norra Sverige omkring 400 000 mjölkkor, vilket på den tiden bestod av fjällkor. Dessutom betades utmarkerna av stora antal slaktdjur, hästar, får och getter. Av detta kan man dra slutsatserna att det dels finns en stor foderpotential, dels att en omfattande betesdrift under lång tid har satt sin prägel på utvecklingen av den biologiska mångfalden.

Mot denna bakgrund efterfrågar vi en fortsatt diskussion i ett helhetsperspektiv med målsättningen att utveckla lösningar som kan bidra till att lönsamheten i den betesbaserade djurhållningen stärks och att attraktiviteten i stöden ökar, och att anslutningen ökar av marker med naturvärden. Vi ser det angeläget att detta också ska avse fäbodområdet och fäbodbruket som levande kulturarv.

Vi vill erinra om de relativt stora försämringar som utan genomtänkt förankring gjordes i fäbodstödet för tjugo år sedan. Det skapade då en utbredd besvikelse och misstro gentemot miljöersättningsystemet. Låt oss undvika att detta återupprepas. Vi vill också erinra om att de senaste årtiondenas bransch- och strukturförändringar har inneburit att många tidigare mjölkproducenter har gått över till köttproduktion. I synnerhet inom Jämtland Härjedalen var mjölkhanteringen levande långt in i vår tid. Det finns ute i bygderna fortfarande mycket kunskap om traditionell mjölkproduktion även baserat på utmarksbete. Det är därför både orättvist och kontraproduktivt att nu vända detta faktum till kritik gentemot nuvarande dikobesättningar. Vi anser att även dessa företag generellt ska betraktas som resurser inför framtiden, vilka med bättre och rätta villkor också kan bidra till att återuppta mjölkproduktion även på fäbodan.

Sammanfattningsvis finns det alltså behov av förutsägbarhet och stabilitet för att skapa tilltro till jordbrukspolitiken och att nu bygga vidare på de aktiva djurförteag som finns etablerade och skapa bättre villkor för att dessa ska kunna utvecklas vidare tillsammans med önskvärda nyetableringar.

3. I övrigt ifrågasätter vi förslaget om ettåriga åtaganden, och vi önskar en tydligare argumentering kring valet mellan olika åtagandeperioder.

Fäbodverksamheten bygger generellt på ett långsiktigt perspektiv med planering och uppbyggnad av fäboden i sig, inte minst om man bedriver mjölkproduktion. Fäboddriften innebär ett långsiktigt engagemang för att harmonisera med ansvaret för det levande kulturarvet och vilket är starkt knutet till platskontinuitet och lokalkännedom. Det är också ett tidsperspektiv för att introducera och etablera djur på den aktuella trakten för en väl fungerande betesdrift. Det är alltså förenat med uppenbara olägenheter att planera för tillfälliga ettåriga inhopp i aktiv fäboddrift.

Det behöver utvecklas tillräckligt goda villkor för att underlätta generationsväxling och andra

övertagare av den aktiva och etablerade fäbodverksamheten.

Ovanstående ska alltså inte uppfattas stå i någon motsats till det önskvärda att få bättre villkor för nyetablering av fäbodar eller återupptagen drift vid gamla fäbodar. Exempelvis genom väl utfomat etableringsstöd, eller genom att sänka den undre arealgränsen för fäbodåtagande.

Vad gäller möjligheterna att avbryta ett åtagande så behöver det även fortsättningsvis att kunna finnas förbehåll vid force majeure, inkluderande sviktande hälsa och åldersrelaterade begränsningar. För övrigt är det välkommet att minska byråkrati och administration så långt möjligt.

2025-10-24

Föreningen Jämtland Härjedalen Fäbodkultur och utmarksbruk

Jörgen Tyrebo